

In de eerste aflevering van deze 11-delige serie neem ik u mee naar het leven en werk van Anna Bijns. Zij opent de serie, omdat Fixdit zijn wortels heeft in de Anna Bijns Stichting, die jarenlang een prijs uitreikte aan een vrouw volgens Bijns' motto: geen beter vriend dan geldeken in den hand.

Voor iedere aflevering is aan een schrijver gevraagd om tien pagina's historisch werk van een vrouwelijke auteur te hertalen naar deze tijd, en om over dat proces te komen vertellen in deze podcast. Een aangeschoven wetenschapper belicht vervolgens de historische context van leven en werk. In de afleveringen die volgen, horen we over andere vrouwen die, net als Bijns, schreven in het Nederlands in de vroegmoderne tijd.

Maar nú reizen we naar het Antwerpen in de zestiende eeuw en ontmoeten we een vrouw die zich staande hield tussen rederijkers: mannen die gezellig dronken en elkaar gedichten, ofwel refreinen opdroegen. Vrouwen waren van die rederijkerskamers uitgesloten, maar Anna Bijns doorbrak die regel. Ze schreef scherpe, humoristische, maar ook tragische refreinen, zoals:

"Ben ik de ene dag licht, twee dagen ben ik zwaar,
het lijden loopt mij nader, ik moet altijd strijden,
meer zuurs dan zoets moet ik smaken, het is klaar,
altijd is er een maar, ik kan niet verblijden."

Ja, ze dichtte haar leed in krachtige taal. Ze leefde in een bewogen tijd: Maarten Luther verzette zich tegen de katholieke kerk, en de Gelderse veldheer Maarten van Rossem dreigde met zijn troepen Antwerpen binnen te vallen. Bijns bleef trouw katholiek in de godsdienstoorlog die volgde. Ze pakte met haar eloquente, onbevreesde stem ieder onderwerp aan, of het nu Luther was of het levenslot, het huwelijk of hartenzeer. Luister naar leven en werk van Anna Bijns.

Fleur

Bij mij aan tafel zit aan de ene kant een gelauwerd dichter, romancier en hertaler Joke van Leeuwen.
Welkom Joke.

Joke

Dank je wel.

Fleur

Ooit was je ook een soort Anna Bijns, want je was stadsdichter van Antwerpen.

Joke

Ja, in 2008 en 2009 was ik stadsdichter. Toen wist de stad nog hoe mooi dat was.

Fleur

Ja. Aan de andere kant emeritus-hoogleraar historische Nederlandse letterkunde Herman Pleij. Ook welkom Herman.

Herman

Dank je.

Fleur

Fijn dat jullie hier allebei zijn. Laten we maar meteen beginnen. Herman, jij kent de wereld van Bijns als geen ander. Je schreef immers haar biografie *Anna Bijns van Antwerpen* en je bracht haar refreinen in *Meer zuurs dan zoets*. Antwerpen, zo rond 1500, 1550. Ik las dat er een soort renaissance voor vrouwen was in die tijd?

Herman

Ja, dat kun je ook afleiden uit berichten van bezoekers. Antwerpen is een zeer internationale handelsmetropool aan het worden. Dat is het verhaal van de zestiende eeuw over Antwerpen en wat bezoekers, of ze nu uit het zuiden komen van Europa of het oosten of het noorden, die merken veelvuldig op dat de vrouwen lopen daar los rond en dat is erg ongewoon, want vrouwen horen naar hun opvatting en ervaring gechaperonneerd te zijn, met iemand onder begeleiding. Een vrouw die alleen loopt is van lager allooi. Een marktvrouw, of die doet dingen die eigenlijk niet deugen. En hier in Antwerpen lopen vrouwen van alle standen, maar ook vooral van hogere standen, lopen op straat en doen zaken.

Fleur

En wat voor consequenties had dit nou voor een ongetrouwde vrouw zoals Anna Bijns?

Herman

Ja, nou, daar trekt ze zich het nodige van aan. In die zin dat ze oor die tijd toch een merkwaardig leven leidt. Ze groeit op in de familie, heeft een broer en zuster. Een zuster die vrij snel verdwijnt, in het huwelijk. Ze leeft een tijd met haar broer samen en daar heeft ze duidelijk een band mee. Maar zij doet de zaken. Dat is heel opvallend. De familie is welgesteld, vader is kousenmaker. Dat is een vrij chic beroep in die tijd, maar die speculeert ook met huizen en heeft bezit, die moet van alles regelen. Dat doet eerst die broer, maar er wordt vrij snel vastgesteld dat hij dat niet goed kan en dan neemt Anna het fluitend als het ware over. En naast al haar andere activiteiten. Het meest opmerkelijke is dat ze niet non wordt. Ze wil overigens duidelijk wel trouwen. Dat is wel af te leiden uit allerlei gedrag en ook uitspraken. Ze wordt op een gegeven moment in een Antwerpse stuk van de stad wordt ze nog vermeld, dan is ze 76 jaar, 'nog niet getrouwd'. Dat is toch een merkwaardige formulering. Ze is kennelijk heel nadrukkelijk in de markt, vindt men, maar zij is zeer selfsupporting.

Fleur

En hoe doet ze dat, dat selfsupporting?

Herman

Nou ze heeft allerlei vormen van van inkomen. Er is een zeker familiebezit. Dan verder is ze onderwijzer. Dan verricht ze op verzoek van de stad - en dat is ook heel pikant omdat ze voortdurend met die stad in botsing verkeert en daar ook luidkeels van laat weten, die huren haar toch in bij het gerecht om daar als een soort beroepsgetuige, advocaat. Maar voor vrouwen, Dat hoort eigenlijk niet, dus ze krijgt ook niet een duidelijke aanduiding. Maar ze verschijnt een aantal keren voor de rechtbank. Niet als verdachte, ook niet als advocaat, maar als iemand die het proces begeleidt of verduidelijkt. Ja en verder heeft ze ongetwijfeld opdrachtgevers die eh voor haar werk en haar optreden toch ook op een of andere manier belonen of beschermen of in staat stellen om dat te doen. Maar ze heeft dus van verschillende kanten heeft ze mogelijkheden, maar ze is duidelijk zelf de regisseur daarvan.

Fleur

Joke, ik zie jou al eventjes zo bladeren, had jij ooit eerder het werk van Anna Bijns van zo nabij bestudeerd?

Joke

Nou, niet van zo nabij. Ik had haar wel in mijn kast staan en had ik ook al uitgehaald. Maar als je dan dat gaat hertalen of in elk geval in de taal van nu probeert om te zetten en tegelijkertijd zo veel mogelijk probeert er dichtbij te blijven, dan zit je d'r wel echt met je snufferd helemaal op, ja.

Fleur

Hoe was dat?

Joke

Mooi! Het was een spel met rijm en dat telkens terugkomt. Ik heb bijvoorbeeld zo'n rijmschema a, a, b a, b, b, c, d, c, c, c, e. e. Dus dat zijn er vier A's, drie B's drie, C en, en en. Nou ja, kortom het is puzzelen, maar dat is leuk puzzelen. Ik hou daar wel van.

Fleur

Ja, d'r zit ook echt heel veel spreektaal in. Veel volkswijsheden, straatbeeld, heel ad rem. Hoe kom je tot diezelfde toon, ook het provocerende ervan?

Joke

Ja toch door zo dicht mogelijk d'r bij te blijven en dan hou je het wel en dan te zoeken hoe kan ik het vermoderniseren en dan toch die toon houden. En ik heb natuurlijk hulp gehad van een mooi rood boek waar onder al die refreinen letterlijk staat van dit betekent eigenlijk dit, want zonder dat zou ik het niet gekund hebben omdat ik dat zestiende eeuwse Nederlands niet eh beheers en bovendien er veel veranderd is. Ik heb wel Franse bronnen gebruikt voor twee romans van mij, twee historische romans en dat is dan de achttiende eeuw. Maar daar is nauwelijks verschil. Alleen de verleden tijd is een beetje anders. Maar verder kon ik dat zo lezen en dat is met Nederlands vaak moeilijker. Dus ik was blij dat er zo'n boek bestond waaronder alles letterlijk stond. Dit betekent dit eigenlijk.

Fleur

Ja. Dat rooie boek, dat is van Herman Pleij.

Joke

Dat is van Herman Pleij, maar we hebben al gezegd dat hij daar alles van weet.

Grinnik van Herman

Fleur

Anna Bijns is 82 jaar geworden, geboren in 1493, overleden in 1575. Een heel lang leven. Waar moeten wij haar beslist om kennen?

Herman

Ik heb haar meermalen één van de grote auteurs uit de Nederlandse letterkunde genoemd. in de zestiende eeuw wordt zij ook duidelijk hoog gewaardeerd. Men kijkt ook tegen d'r op. Ze geeft blijk van een verbalisme dat nog niet vertoond is. En dan uitgerekend in die rederijderskringen die nou van de taal als eerste een kunstwerk willen maken, artistiek, je moet met de taal goochelen, je moet van alles doen. Zij is buitengewoon begaafd in het manipuleren met taal en dat op zo'n manier te doen dat het toch lijkt alsof ze je toespreekt. Het lijkt toch straattaal, normale taal, zo inventief.

En dan verder stelt zij dingen aan de orde die toch uitermate ongebruikelijk zijn en dan weer zeker voor een vrouw, dat we dat horen. Ze bemoeit zich met mannenzaken, wat men toen traditioneel mannenzaken vond. Ze neemt politiek standpunt in. En dat doet ze en ze wordt niet aangepakt, wat toch zeer opmerkelijk is. We hebben het wel over de tijd dat mensen op de brandstapel komen. En eh nou, zij doet uitspraken voor wat wij daarvan weten, die daar toch hier en daar zeer voor in aanmerking kwamen, maar ze wordt toch door het stadsbestuur gebruikt. Dus dat maakt haar heel bijzonder, dat enorme talent en vervolgens wat ze aan de orde stelt. Zij is, voor zover wij kunnen nagaan in de Nederlandse literatuur de eerste vrouw die vrij direct spreekt over seksuele ervaringen en hoe het moet en hoe het niet moet en hoe ze daarvan genoten heeft. En dat ze, ze heeft haar minnaar en die heeft ze geleerd om rustig te zijn.

En verder laat ze zien in haar hele werk dat ze alle thematiek van de rederijders beheerst. Want daar zitten dus ook refreinen die helemaal niet verwacht dat ze een refrein maakt over een windenwedstrijd onder begijnen. Dat is dus absurde humor zouden wij zeggen, wel wat dwaas, een beetje absurd. Ze maakt op een gegeven moment een tekst met veertig woorden voor anus. Ja, dat is een eh oefening om te laten zien: 'Ik kan alles, vraag maar'.

Joke

Het wordt een hele slapstick. Dat ze eerst zeggen wat ben je nou toch aan het doen? Wat is dit goor. En dan zegt een ander nou laten we het allemaal maar gaan doen en zo. Nou.

Ze blies alle zusters van hun stoelen.
'Met zo'n wind kun je je bord pap afkoelen,'
Zei 't patertje, 'jij krijgt de prijs,

Je raakt met gemak met zo'n scheet alle doelen
Die je kunt vinden van hier tot Parijs.
Wie daartegenop wil die is niet goed wijs:
Jij hebt gewonnen, jouw scheten zijn puik.'
'Zo is 't,' zei 't zustersje, 'ruftend op reis:
Een scheet is veel beter dan pijn in de buik.'

Dit is toch mal?

Fleur

Ja, het is hilarisch.

Herman

En ze maakt nog gebruik van courante medische kennis. Precies in die tijd van de etiketten waar Erasmus veel over praat. En een van die etiquetteboeken is het van hoe gedraag je je aan tafel, je zit aan een officieel diner en je moet een wind laten. Nou, zegt hij, dat moet je absoluut doen. Dat is goed voor je gezondheid. Dat moet je niet inhouden. Duidelijk een demonstratie van ik kan alles over, ik kan over alles dichten. Denk maar niet dat ik dingen niet kan met een refrein. Ik kan echt alles.

Fleur

Een van haar thema's was de liefde. En dan geen idyllische liefde, maar liefde die verwondt en verraadt. Zou je Joke, een fragment van je hertaling van vriends ontrouwe is kwaad onverdraage, ofwel ontrouw van een vriend is moeilijk te verdragen willen voordragen.

Joke

Het is vol droefenis dat ik beginnen moet
Om wat vanbinnen zonder blijdschap woedt:
De ontrouw van mijn vriend, waardoor mijn hart nu bloedt.
Al doet het pijn,
Ik moet het dulden: O God, die mij behoedt!
Al klonken alle liefdeswoorden zoet,
Zijn hart sprak andere taal, snap ik nu goed,
Het mocht niet zijn:
Nooit was mijn lijden zwaarder, nooit zo wreed.
Geen trouw, valse beloftes bij de vleet:
Dit doet mij rouwen.
Mag liefde zo verschrallen, ze leek gesmeed,
Waardoor ik lijd alsof een scheermes in mij sneed
Hoe te vertrouwen.
Wat moet ik doen? Ik kan het niet verduren,
Dat ik het moet bezuren, al mijn dagen.
Dus moet ik zeggen, moe van mijn kwetsuren:
Ontrouw van een vriend is moeilijk te verdragen.

O ontrouw van mijn vriend, je scherpe smaak
Proef ik, of ik nu eet, drink, slaap of waak
en altijd steevast naar je liefde haak,
Ik blijf alleen.
Zuchten van vurig verlangen slaak ik.
Mooi vals gepraat en tegenspraak laak ik.
En denk maar niet dat ik nog vrienden maak, ik,
Voor om me heen.
En al bezat ik al het geld dat er bestaat
Waar een rijke in baadt, ik wist me geen raad
Hoor het maar aan,
De ontrouw van mijn vriend heeft mij geschaad.
Als een boom die verdort en ter ziele gaat
moet mijn vreugde vergaan.
Ik dacht trouw te vinden, maar die ging verloren,
Dus ben ik kwaad: bij wie kan ik klagen?
Ik zeg het maar weer, dat elk het kan horen:
Ontrouw van een vriend is moeilijk te verdragen.

Die ik als vriend vertrouwde, die mij bedrogen heeft,
Een mooie smoel en mooie ogen heeft,
En mij daarmee gevangen en belogen heeft,
Hij leek zo'n trouwe man.
Als hij nu weer met mooie woorden voor mijn ogen zweeft,
Weet ik dat hij het zog van ontrouw opgezogen heeft.
En wat hij van zichzelf achter mijn rug gemogen heeft,
Daar kots ik van.
Ieder voor zich, de mannen en de vrouwen,
Jong nog of oud, die op mijn woorden kauwen,
Houdt in gedachten:
Je kunt aan wie je went niet als bekend beschouwen.
Liefde kan verkoelen, blijf eerst wat afstand houden:
Niet te gauw gaan smachten.
Test eerst je vriend, weet wat je kunt verwachten,
Voor jij het ondoordacht erop gaat wagen
Want anders zit je met dezelfde klachten.
Ontrouw van een vriend is moeilijk te verdragen.

Zijn ontrouw kruipt te diep onder mijn huid.
Ik kerm erom en huil en schreeuw het uit,
Maar dat helpt toch uiteindelijk geen fluit:
Kon ik het maar laten!
't Is of mijn jeugd door zo'n verdriet verslijten kan,
Iets wat ik wel alleen mijzelf verwijten kan.

Zou ik iets doen waarmee ik dat bestrijden kan,
Het zou niet baten.
O vriend, die ontrouw van je kan ik haten,
Vervloeken, och, als ik het los kon laten:
Je doet me pijn.
Bitter en wrokkig loop ik door de straten.
Wie mij begrijpt, erover mee kan praten
Kent dit venijn.
Weet best: eenieder moet dit zelf verwerken.
Ik weet hoe 't mij vergaat, je hoeft 't niet te vragen.
Ik zeg het nog eens, want je zult het merken:
Ontrouw van een vriend is moeilijk te verdragen.

Bemide prins, nu hou ik op met dichten:
Ontrouw van een vriend kan smart aanrichten.
Natuurlijk kan trouw juist het hart verlichten,
Als dat droef is en zwaar.
Vriendentrouw kan altijd vrede stichten
En dan zal een verdrietig hart niet zwichten,
Niets beters dan trouw van vertrouwde gezichten:
'T is zeker en waar.
Uiterste trouw is een sterke pilaar.
Rotsvast, maar bang ben ik, want 't is zo naar
Als ik die moet missen.
Mocht ik trouw vinden, dan is 't voor elkaar.
Och, jammer genoeg zie ik klip en klaar
Dat ik achter 't net zal vissen.
Daarom moet ik duizend doden sterven
En zal verdriet aan mijn hart blijven knagen,
Het lijden zal blijvend mijn hart doorkerven.
Ontrouw van een vriend is moeilijk te verdragen.

Fleur

Ja, dat is heel mooi, dankjewel Joke. Herman, zou jij die laatste strofe ook willen voordragen?

Herman

Ja.

Bemide prince, hier sluijt ic mijn dichten:
Ontrouwe van vriende can droefheijt stichten.
Natuerlijck doet vriendts trouwe 't herte verlichten,
Al ees 't droeve en zwaer.
Vriendts trouwe can alle lijden zwichten
En mestroostege herten can zij oprichten,

Niet beeter dan trouwe onder neven en nichten:

'T Es seker en waer.

Vriendts trouwe es al ten stei-cken pilaer.

Recht ees 't, heb ic vaer, want 't gaet mij zoe naer,

Als ic se moet derven.

Maar mocht ic trouwe vinden, alle dinck waer claer.

Och aeijlaschen, maer ic sie 't openbaer,

Ic en mach se niet verwerven.

Daerom moet ic dusentich dooden sterven.

Mijn herte doorkerven door 't bitter cnagen,

Want d'lijden es mij gebleven in erven.

Vriendts ontrouwe es quaet om verdragen.

Fleur

Joke, je maakt er 'niets beters dan trouw van vertrouwde gezichten'...

Joke

En niet die neven en nichten?

Fleur

Ja grappig.

Joke

Omdat daar ook onder dat alles als uitleg onderaan stond dat het een manier was om te zeggen de mensen om je heen eigenlijk Ja. Ik vind in vertrouwde gezichten toch net iets beter dan neven en nichten, als ik het zelf mag zeggen, sorry Anna Bijns.

Fleur

En die Och jammer genoeg zie ik klip en klaar?

Joke

'Jammer genoeg zie ik klip en klaar dat ik achter het net zal vissen.' Daar was het rijmwoord erven en derven. Dus daar heb ik iets uh analoog gezocht met andere rijmwoorden.

Herman

En ik vind dat je dat heel knap doet. Dat moet toch nadrukkelijk vastgesteld worden, want er bestaan ook hele literaire vertalingen van Anna Bijns. Incidenteel hè, door bekende dichters en die gaan helemaal los en die willen een eigen iets maken. Nee, je moet haar eer bewijzen, maar wel toegankelijk. Je blijft heel dicht bij de tekst vind ik.

Fleur

Ja. Judith Kesler die heeft een studie verricht naar de strategische technieken, literaire strategieën van Anna Bijns. Haar boek heet *Princesse der Rederijkers*. Welke literaire strategieën herken jij bij Anna Bijns, Herman?

Herman

Ze maakt zeer ruim gebruik van waar literatuur voor bedoeld is en dat is om te ontregelen, ook om te troosten. Dat is haar strategie en vooral om te argumenteren. Ze heeft een zeldzaam talent en een zeldzame behoefte aan argumenteren. Bekvechten zou ik het soms willen noemen. Die vorm van het refrein is daar zeer geschikt voor. Het is niet toevallig dat wij van haar bijna uitsluitend refreinen hebben en geen andere tekstsoorten, want daar voelt ze zich in thuis. Daar kan ze zich enorm uitleven.

Want hoe zit dat in elkaar, Een refrein? dat is een strofisch gedicht en dat hangt aan één thema. En dat thema, dat is de stokregel. Dat is de regel waarmee elke strofe eindigt. Die is identiek. En daar ga je dus mee aan de slag, in een aantal strofen. En steeds weer nieuwe argumenten, verzonnen tegenwerpingen, alsof je met iemand praat ook, dat pamflet-achtig karakter hebben ze. En je wil je gelijk halen, het erin hameren. Je ontkomt er niet aan, ze blijft je gevangenhouden op dat thema. Op een gegeven moment kun je ook wel een beetje geïrriteerd raken, denk je ja, nou weet ik het wel.

Joke

Ook dat, almaar dat rijmen, dat dat is ook natuurlijk een vorm van het telkens weer diezelfde klank. Dat helpt ook om dat er flink in dat in te rammen.

Herman

Maar het is niet alleen dat eindrijm, er zit ook voortdurend middenrijm in. Dan rijmt het weer met een woord dat middenin een regel staat of aan het begin van, dan rijmt het slotwoord van een versregel op het beginwoord van de volgende regel. Dus dan krijg je zo'n hele keten krijg je dan, terwijl ze ook al die andere rijmvormen tegelijk gebruikt.

Fleur

Heb jij dat ook heel erg gemerkt Joke?

Joke

Ja, ik heb natuurlijk niet alles, maar wel heel veel kunnen handhaven vind ik zelf. Ik heb één keer, dat scheetgedicht dat eindigt eigenlijk met beter scheten laten dan pijn in je buik. Maar het woord buik heeft heel weinig mogelijkheden om te rijmen. Ja, d'r zijn er wel, maar die heb ik dan ook gebruikt. Maar toen heb ik toch bij één couplet heb ik pijn in je pens ervan gemaakt omdat ik dan dichter bij wat er eigenlijk stond kon blijven. Ja ja, dat heb ik mezelf toegestaan.

Herman

Terecht.

Fleur

En dat is ook weer een mooie alliteratie.

Herman

Ja, en dan krijg je ook weer zo'n hamerende tekst.

Fleur

Wat we veel tegen zullen komen in deze podcast is de verontschuldiging voor het zogenaamde vrouwenwerk. Ik ben maar een vrouw, ik rommel maar wat aan. Mea culpa. Bijns deed dat in 1528 in een refrein voor haar collega-rederijkers. Nu is de zestiende eeuw een tijd waarin publiceren helemaal niet vanzelfsprekend was, laat staan onder je eigen naam. Was het daarom eigenlijk niet juist profi, zo'n bescheidenheidstopos, Herman?

Herman

Nou, de bescheidenheidstopos is tamelijk ouderwets en gebruikelijk. Die vind je in de middeleeuwen ook. Overall hoort het tot de middeleeuwse poëtica en retorica. Je moet je publiek vleien en dat kun je doen door te zeggen ach, ik ben maar een eenvoudig iemand en daar moet je niet te veel van voorstellen. Dat is iets overigens wat in zwang gebleven is tot in onze tijd, ook in andere kunsten. Daarmee win je een publiek. Wat zij hier waarschijnlijk doet, daar moet je wel rekening mee houden, gezien haar hele oeuvre en de manier waarop ze zich opstelt, dat ze dit een beetje ironisch doet en een beetje pesterig. He, zo van uh, denk maar: het is al vrouwenwerk. Het is allemaal maar door een vrouw gedaan, dus daar krijgt het een extra accent als een vrouw dat zegt natuurlijk. En gezien hoe zij schrijft en aan de orde stelt is dit toch denk ik ook wel even apart.

Fleur

Ja en in de zestiende eeuw werd Anna Bijns ook bespot. Het was niet alleen maar lof, maar ze wist daar in haar teksten zich juist heel krachtig tegen te verweren. Wat leert dat jou over hoe vrouwen zich in taal en de publieke ruimte kunnen positioneren?

Joke

Wat het mij leert? Ik denk dat het van groot belang is dat je je eigen stem hebt en dat je die brengt. En dat je je niet te veel aantrekt uiteindelijk van wat anderen allemaal wel of niet vinden. Maar dat je denkt oké, zo wil ik dat. En zo denk ik dat het goed is. Daar word je ook gelukkiger van dan dat je dan allerlei ellebogen en ego's en god weet dat er nog meer voor vermoeiends is.

Fleur

Ja, zou Anna Bijns gelukkig geweest zijn?

Joke

Ik weet niet of dat een vraag was in die tijd.

Herman

Daar is geen antwoord op te geven. Alleen wel, dat ze heeft veel succes gehad. Je verwacht dat ze aangevallen zal worden, want ze daagt voortdurend uit en vooral het bestuur en mannen en noem maar op dus dat is op zichzelf wel opvallend.

Joke

En ze is haar eigen gang blijven gaan.

Fleur

Eigenlijk was ze een succesauteur?

Herman

Ja, dat is ze zeker. Want uhm, die eerste bundel heeft meteen succes in 1528. Maar er zijn nog veel meer drukken geweest Maar zij is, en dat is misschien wel de beste formulering, zij is gedurende haar hele leven in druk. Nou, dat is een een sjeke toestand die uh auteurs nu uh toch ook maar zelden meemaken, ook in ons taalgebied. In 1567 verschijnt er nog een derde bundel refreinen. Maar dat is vroomheid, dat is niet het meest opvallende. Dan hebben wij iets wat we nu de renaissance in de Nederlandse literatuur noemen, een sonnettencultuur, die nadrukkelijk in Antwerpen ook de eerste voorbeelden vindt. Dus zij is uit de mode. En ja uh. Bovendien valt dan Antwerpen valt weg in het zuiden en dan doet ze niet meer mee.

Maar ze blijft nog wel leven en ze maakt ook lekker ruzie, nog steeds met de omgeving. Niet ongebruikelijk was om je in te kopen bij een familie, bij een gezin. Ze had veel geld heel duidelijk, blijkt dus zij zoekt ook zo'n familie en dan is ze al dus ver in de zeventig, dat is in die tijd is dat echt heel oud en dan gaat ze eindeloos onderhandelen met die familie. Ze is werkelijk... Je zal daar als kindje bij d'r in de klas gezeten hebben. Sjonge jonge. Ze pikt het niet. Ze vindt dat die mensen proberen haar op te lichten, nieuwe formulering moet er komen en pas de derde keer en dan zijn we een half jaar verder stemt ze er eindelijk mee in. Maar ze had toch gelijk. Maar het zijn uitbuiters. Ze heeft het echt helemaal verkeerd getroffen. En ze hebben haar echt slecht eten gegeven en d'r niet echt verzorgd. Dat, daar komt het eigenlijk op neer. Maar als je de manier waarop ze ruzie blijft maken met die mensen is toch wel indrukwekkend.

Fleur

Ja, het was een vrouw met pit. Dat is zonder meer duidelijk.

In deze serie laten we ook zien hoe vrouwelijke auteurs later zijn uitgewist of vervormd. Een voorbeeld, het idee dat vrouwen helemaal niet zelf geld konden verdienen. Nou, dat hebben we net al ontkracht. Bijns bewijst het tegendeel. Een ander punt komt uit de negentiende eeuw. Je schrijft in de biografie, Herman, 'Vanaf de negentiende eeuw komt een beeldvorming op gang die Bijns elke eruditie ontzegde en haar vermogen om te redeneren kleineerde.' Wat is daar nou toch gebeurd?

Herman

Ja, d'r is een uh. Ze trekt in ieder geval wel de aandacht maar nogal negatief. Dat gaat op in een algemeen afschuw van Rederijersliteratuur. Het is in de negentiende eeuw erg, al de tijd van de romantiek ook. En dan is die rederijders natuurlijk een raar geknutsel met taal en zo. Daar heeft men geen boodschap aan.

Dan is ze katholiek, terwijl juist de belangstelling in de negentiende eeuw voor de literatuur uit het verleden calvinistisch is. Protestant, de Gouden Eeuw. Dus daar past het helemaal niet in. Ook niet de manier waarop ze de kerk wil redden. En alles dus dat valt in Vlaanderen valt ze in de negentiende eeuw ook verkeerd. Als België op zichzelf gaat staan, 1831, dan willen ze ook een eigen taal, dus dan wordt het Algemeen Beschaafd Nederlands met de nek aangekeken.

Joke

Nou ja in de negentiende eeuw werd er dus zogenaamd wetenschappelijk gezegd dat vrouwenhersens kleiner waren en dat ze daarom niet geschikt waren voor bepaalde intellectuele bezigheden. Ze waren net goed genoeg om een hele goeie zorgzame moeder te zijn. Dat stond in serieuze boeken dus. Dat is ook al zoiets dus. En dat gold voor alle vrouwen. Ja, en in België. Eigenlijk is er een soort strijd geweest tussen de Vlamingen die zeiden we moeten een Nederlands hebben dat net zo is als in het Noorden. En anderen die zeiden we moeten een Nederlands hebben dat ons eigen Vlaams is. En dat is inderdaad heel lang zo geweest in de tijd dat ik zelf in Brussel woonde, als kind in de jaren zestig, is dat hele idee van het moet zoals in het Noorden dat had helemaal gewonnen en zelfs zo sterk dat ze dus ook steeds op de radio vertelden, hoe iets goed Nederlands was. En pas toen later Vlaanderen wat meer zelfvertrouwen kreeg, begonnen ze te beseffen dat ze ook prachtige woorden en prachtige uitdrukkingen hebben die ze in het Noorden helemaal niet kennen, maar die wel heel mooi zijn.

Fleur

En die dus ook te vinden zijn bij Anna Bijns.

Joke

Nou, ik heb een paar, kijk, verkleinwoorden zoals kandeelken he. Dat 'ke' is typisch van het Zuiden. En zo waren er nog wel meer van die woorden en daarom heb ik ook expres een paar Zuid-Nederlandse woorden type erin gestopt. Protten en prot, dat is dus een Vlaamse uitdrukking voor een scheet laten. En ook kuisen is een normaal woord voor schoonmaken en dat heb ik er ingestopt, waren niet alleen handige woorden, maar ik dacht als ze van Antwerpen is, dan mogen een paar zuidelijke woorden in terecht komen.

Fleur

Ja zeker, heel leuk. Antwerpen was een enorme booming city in die tijd en Bijns zag overal winstbejag en ijdelheid. In haar ogen leidde de deugdzame burgerzin niet tot mededogen, maar tot het oppotten van geld. De rijken werden alsmaar rijker. Je zou eigenlijk bijna kunnen zeggen: ze had zo met Extinction Rebellion op de A12 kunnen staan. Joke, jij werkt dus ook heel veel met satire. Je kent het effect van bijtende taal. Hoe zie je bij Bijns dat taal een wapen wordt tegen onverschilligheid?

Joke

Nou, bijtend vind ik voor mij iets te bijtend, misschien wel scherp. Dat vind ik een iets finzinniger verwoord. Het laat haar niet lauw. Ze gaat op de barricaden staan en ze durft het ook stevig te zeggen he, als ze zegt je kunt maar beter niet gaan trouwen, dan is dan de vrouwenafdeling van die refreinen, dan gaat ze flink zeggen wat een kloterijen die mannen allemaal uithalen. Dat je veel beter alleen kan zijn. Oké, dan moet je wel je eigen geld verdienen, maar dat kan ook wel. En blijkbaar kon dat ook wel in die in die mooie eeuw van Antwerpen, waarna de stad geheel weggezakt is helaas, dankzij de Spaanse overheersing. Maar dat soort dingen dus ja.

Fleur

In welke woorden komt die verontwaardiging dan eigenlijk tot uiting?

Joke

Nou ja, ik heb bijvoorbeeld ik. als het gaat over Maarten Luther en Maarten van Rossem, dan heeft ze het echt over dat gif dat Luther eigenlijk inspuit. Op mijn manier gezegd in de zielen van de mensen. Dus niet van ah, een nieuwe manier van denken, maar het is zo giftig dat eigenlijk al dat kapotmaken van Maarten van Rossem nog beter is.

Herman

Ja, zeker, want je dat is op zichzelf is dat een heel curieus refrein, omdat ze Maarten van Rossum. Die stad die zit te rillen en te beven voor deze vrouwenverkrachter, plunderaar. Enfin, als je die pamfletten uit die tijd leest, dan is dat een van de verschrikkelijkste beesten die in Europa rondwaart. Dus ook enorm overdreven maar goed. Dan gaat ze ook nog voordelen van hem noemen. Dan zegt ze kijk, hij spaart kerkelijk goed, daar komt ie niet aan. Het is ook volkomen gelogen van d'r, ze kon dat echt beter weten. Hij verkracht nooit nonnen. Nou, dat was zijn tweede doel dus, want die had je in een klooster had je er meteen een heleboel bij elkaar. Dat wordt natuurlijk heel erg overdreven, maar dat is wel zoals men over hem dacht en vooral hoe men hem vreesde, hè, van dit was een beestmens. En dan komt zij met 'hij valt wel mee'. Hij heeft oog voor de kerk, want dat is dan haar verhaal.

Joke

Ja, want Luther die kwam eigenlijk met de vernieuwing omdat die katholieke kerk op allerlei manieren toch al enigszins ontspoord was. En die was verder bij mijn weten niet overal aan het verkrachten.

Herman

Want haar betoog uiteindelijk is: Luther is veel erger, want die rooft je ziel en dat betekent dat je voor eeuwig veroordeld bent. Terwijl als je door Maarten van Rossum wordt gedood, dan uh, kun je erop rekenen dat je meteen in de hemel komt.

Joke

Wat zal het tegenvallen dan hè, als ze denken in de hemel te komen. Hoewel ik het ook niet weet.

Fleur

Ze beukte fel in op Luther, die onkruid zaaide in Gods akker. Kettters hoorden op de brandstapel, vond ze. Maaiken Bosers uit Doornik werd verbrand in 1564 en liet net als Maaiken Benz die in Antwerpen werd verbrand in 1573 een brief achter voor haar kinderen met veel liefs en hou vertrouwen in God. Anneke van der Hoven werd net buiten Brussel levend verbrand in 1597.

Allemaal protestantse martelaren. Dat de Bijbel in de volkstaal door de protestanten gratis werd uitgedeeld op straat, stoorde Bijns mateloos. Ze dichtte: 'in de ene hand het evangelie, in de ander een pot bier'. Herman, waarom haatte ze die protestanten dan zo? En met name Luther?

Herman

Ja, ze geloofde erg in de moederkerk en ze is zeer bewust van de kritiek die in de loop van de middeleeuwen vooral aan het eind van de middeleeuwen. In de steden ontstaat tegen de kerk, die heeft rituelen die helemaal niet in de Bijbel staan. Het past niet bij de stedelijke economie.-Al die bedelmonnikken die hebben dus nietsdoen heilig gemaakt: allemaal op de helling. En zij identificeert zich toch met de kerk. Hoe dat komt. Ze krijgt heel vroeg contact met die Antwerpse Franciscanen, dat is heel duidelijk. Die zijn zeer machtig. Je moet je voorstellen dat zijn er honderden hoor. En die zit in een soort dorp in de stad. Later is het de kunstacademie geworden, dat gebied in Antwerpen. Het is er nog steeds. Het staat er nog steeds.

Joke

Ik zat daarop.

Fleur

Oh ja, wat geweldig!

Joke

Maar ga door.

Herman

Er is een rederijmersfeest in Brussel En dan staat er in een kroniekbericht; en een meisje van vijftien jaar wint dus een prijs voor een Marialof. Dus zij is al heel jong ontdekt. Nou dus eh dat milieu van die Franciscanen, want ze hebben eindelijk een stem. Want een van de merkwaardige dingen in de cultuurgeschiedenis en de religieuze geschiedenis is dat katholieken zich zo weinig verweren en eindelijk heb je iemand met superieure talenten he en en een meisje. Dus dat betekent, naar die opvatting van die franciscanen, die kun je kneden in alle richtingen. Dat.

Fleur

Was ze ook te kneden?

Herman

Dat betwijfel ik sterk. Want, maar dat is de gedachte over vrouwen in het algemeen. En wat zijn haar grote argumenten tegen Luther? Van Luther mag je alles. Dat zegt ze een paar keer, die vindt alles goed. Gemeenschap van goederen, gemeenschap van seks. Dat is ook altijd seks, dat doen, ze doe maar wat en zo. Je wordt niet gecorrigeerd en dat democratische karakter, dat staat haar ook helemaal niet aan. Maar ze heeft zich dus haar hele leven lang kunnen uiten. Dat is toch opvallend. En met riskante stof.

Fleur

Laten we eens naar die riskante stof gaan, laten we daar eens naar gaan luisteren. Joke, wil jij het fragment voordragen uit Noch schijnt Merten van Rossom de beste van tweeën, ofwel Maarten van Rossem, de beste van de twee.

Joke

Ja, ik zal eerste en het laatste strofe voordragen.

Onlangs voelde ik me terneergeslagen,
Ik zat vol verdriet en gepieker en vragen,
Mijn hersenen vulden zich met getob,
Er was zo weinig dat mij kon verblijden,
In deze wereld en in deze tijden,
Ik vond het de treurigheid ten top.
Toen kwam er het volgende bij me op:
Aan twee mannen wilde ik aandacht schenken,
Die met dezelfde voornaam rondlopen.
Dat zijn Maarten Luther, die dwaalt in zijn denken,
En Maarten van Rossem die alles wil slopen,
Door hem kwamen mensen in rampspoed terecht.
Maar Luther is moordend in zielen gekropen,
Dus als ik moet kiezen, kan ik dat niet echt,
Want allebei zijn ze boosaardig en slecht.
Ik wil niet graag kiezen, want dat valt niet mee,
Maar omdat Maarten Luther de zielen bevecht
Lijkt Maarten van Rossem toch de beste van de twee.

(...)

Maarten van Rossem, prins der schavuiten,
Klaar om te roven en uit te buiten.
Luther, de prins van de valse profeten,
Heel hun verhaal, zo mag ik besluiten,
Zal bij mijn lezers op weezin stuiten:
Papier raakt verspild en mijn pen raakt versleten.
Ik heb al genoeg op dit vers zitten zweten,
Later vertel ik nog wel de rest.
Zat de duivel bij hen, dan wou ik wel weten:

Wie van die drie is eigenlijk het best?
Gemene Van Rossem sleept buit naar zijn nest,
Luther verspreidt zijn kwaadaardige leer
Onder de christenen, fel als de pest.
Dit geeft hun beider boosaardigheid weer.
Maar het gif van Luther vrees ik nog meer,
Want dat brengt oneindig veel leed met zich mee.
Dus voor wat 't waard is zeg ik nog een keer,
Maarten van Rossem lijkt de beste van de twee.

Fleur

Je moet er helemaal om grinniken, he Herman.

Herman

Ja, nee, omdat ik het zo'n inventieve vertaling vind, een aantal keren treft mij. Er zitten hier zestien strofen tussen he, waarin ze dus maar eindeloos door blijft betogen en dus toch bij haar stelling blijft dat die de beste van twee is. En dat je bijna mag hopen dat je door Maarten van Rossem vermoord wordt, want dan mag je meteen naar de hemel.

Fleur

Ja, ja.

Joke

Het is wat.

Fleur

Ja, dus hier is het ook echt heel erg duidelijk dat het een stampen wordt.

Herman

Het is een pamflet.

Joke

Ja, dit is een pamflet, ja.

Herman

Het is ook één van de weinige katholieke geluiden. Die rederijkerij was erg protestant, erg hervormingsgezind ook in allerlei fasen en manieren.

Fleur

Ook in Antwerpen?

Herman

Uh juist in Antwerpen ook dus uh. De paar katholieke rederijders die zich zo blijven noemen zijn zeer rekkelijk, staan zeer open. Dat steekt ze ook veel af, want ze is natuurlijk heel fel orthodox katholiek.

Dan even terzijde en ik vind dat er echt nog wat gezegd moet worden over die erotiek van d'r hoor. Dat is uiterst curieus, omdat ze dat met de eucharistie vergelijkt. Maar ze is zo vroom als wat. En dan gaat ze met je mag me bloed drinken, je mag m'n lichaam eten, je mag me villen. Ze vernedert zich enorm. En dan krijg je dus die interessante discussie die loopt tot Halina Reijn van machtige vrouwen, strenge vrouwen. Nou, dat is Anna Bijns duidelijk. Ze durven haar niet aan te pakken, die zich ineens willen vernederd voelen. En hoe hangt dat samen? Nou, zij is daar een sprekend voorbeeld van. Op m'n knieën wil ik door de modder naar je toe kruipen. Als je me maar wil ontvangen. Je mag alles met me doen, als je maar weer terugkomt. Afgewisseld met enorme verwijten. Dus dat ze zegt van: oplichter en je hebt dit en we hebben dat en dat gaat zus en zo. We hebben het zo mooi gehad en dat is wel heel opmerkelijk dat iemand dat in de zestiende eeuw schrijft.

Joke

Ja, ja, dat is het mooie dat je echt gewoon veel herkent. Dat het niet zoiets is van ach, eeuwen geleden. Maar die boosheid en verdriet over zo'n vriend. Of inderdaad wat we net hebben gezegd het is, het is. Het is niet van van iets wat voorbij is, het is er nog steeds. We hebben meer technologie, maar in wezen is alles nog heel herkenbaar.

Fleur

Ik ga afsluiten. In deze podcast zagen we hoe Anna Bijns geen blad voor de mond nam en alles kon wat de rederijders ook konden. Maar Bijns was natuurlijk niet de enige dichtster aan het begin van de vroegmoderne tijd, integendeel. Er waren veel meer vrouwen actief. Zoals Alijt Bake al in de vijftiende eeuw, en Katharina Boudewijns en Eleonora Carboniers met het eerste sonnet in de zestiende. Wilt u meer over deze vrouwen horen, luister dan naar de bonustracks die speciaal voor deze podcast zijn gemaakt. Geschreven en voorgelezen door literatuurwetenschapper Evi Dijks en te vinden op onze website.

Dank je wel Joke! Grote dank voor je geweldige hertalingen die je speciaal voor dit project hebt gemaakt. En dank je wel Herman voor dit gesprek en al je kennis die je met ons gedeeld hebt. Bedankt voor het luisteren.

Volgende aflevering maken we kennis met Anna Roemers, net als Bijns bewierookt in haar eigen tijd en net als zij een gewiekste vrouw die geestig zichzelf relativeerde en daarmee ook mannen de maat nam.